

Hans Torben Gilkær når frem til i sin undersøgelse af mineforpagternes økonomiske stilling (Museum Tusculanum 35, 1979).

Ivrigt vil diskussionen nok blive om to kontroversielle afsnit: *Le but: Trophé et misthos* (s. 20–31) og *Xénophon aujourd'hui: Le témoin d'un monde et d'un idéal* (s. 238–253). Her gør Gauthier sig til talsmand for den opfattelse, at Xenofons mål på kort sigt er det velsmurte, direkte demokrati, som ikke vil være væsensforskelligt fra demokratiet, som det fungerede før krigen. På længere sigt er Xenofons mål derimod et demokrati, hvor borgeren står til rådighed for staten døgnet rundt. Herfor kompenseres med en daglig løn på tre oboler – tilstrækkeligt til at sikre borgeren det daglige brød, men for lidt til at ernære en husstand, inclusive de slaver, som vil være en nødvendig forudsætning for, at borgeren kan hellige sig arbejdet i statens tjeneste. Xenofon kan meget vel have hentet inspirationen til disse fremtidsvisioner fra Sparta, som han beundrede. Men de helt anderledes forudsætninger gør muligheden for, at sådan et Athen nogensinde kunne blive en realitet, utopisk.

Gauthiers tolkning af Xenofons plan er blandt andet baseret på undersøgelser af Xenofons brug af begreberne *trophe* og *demos* (*Trophe*=borgerens løn for politisk arbejde) (*Demos*=borgerne på folkeforsamlingen og ved domstolene), og for *demos* vedkommende er protesten på vej. Mogens Herman Hansen postulerede allerede i *The Sovereignty of the People's Court in Athens in the Fourth Century B.C. and the Public Action against Unconstitutional Proposals* (Odense 1974) s. 19–21, at det er forkert, når så mange antager, *demos* ofte bruges lig folkedomstolen. Siden har Gauthier altså sluttet sig til disse forskere, og Mogens Herman Hansen vil i *Demos, Ecclesia and Dikasterion in Classical Athens* (*Symbolae Osloenses* 54, 1979) fremlægge omfattende dokumentation for, at hans, ikke Gauthier's påstand er korrekt. Dermed er der rokket ved dele af Gauthier's argumentation. Så vidt jeg kan skønne, betyder det ikke, at hans helhedstolkning falder. Der er tale om en bog, som det er en glæde ikke at kunne komme udenom.

Signe Isager

A. N. Sherwin-White: *The Roman Citizenship*. 2. udg. Oxford, at the University Press 1973. 486 s.

Bortset fra mindre rettelser er der tale om et genoptryk af 1. udgaven fra 1939. Det ville være urimeligt at forlange, at S.-W. skulle have foretaget en krævende og besværlig omskrivning, fordi teksten på visse punkter, f. eks. efter diskussionen af H. Rudolph, *Stadt u. Staat im römischen Italien* (1935), kan virke noget forældet. Dette indtryk i dag skyldes imidlertid alene, at bogen allerede i 1939 blev en milepæl og inspiration til en omfattende forskning. Hovedpunkter i disse 35 års forskning har S.-W. taget stilling til i en række tillæg og appendices.

I spørgsmålet om italikernes motiver bag forbundsfællekrigen (jf. afsnittet s. 134–149) fastholdes det synspunkt, at de krævede borgerret, ikke for selve borgerrettens og de hermed følgende politiske perspektivers skyld (jf. P. A. Brunt), ej heller tilgodeseeelse af *negotiatores* økonomiske interesser (jf. E. Gabba), men som beskyttelse mod romerske magistraters uhæmmede udøvelse af *imperium* – samtidig med, at S.-W. understreger uafhængighedsbestrebelse væk fra Rom. Alföldis syntese i »Early Rome and the Latins« (1964–65) tages der kritisk stilling til s. 190 ff.; det samme gælder Manni, Bernardi og Sordi om *civitas sine suffragio* (s. 200 ff.).

Bogens mest omfattende tilføjelse er 3. del: »Technical Problems of the Roman Status«, s. 291–394. S.-W. tilbageviser (s. 295 ff.) de Visshers tese om dobbelt borgerskab, ifølge

hvilken kun romere af oprindelse, dvs. romerske emigranter i provinserne, var udelukkede fra at nyde både lokale og romerske rettigheder. Med S.-W. er det signifikant, at Cornelius Balbus ophørte med at være borger i Gades, da han o. 73 f. Kr. opnåede romersk borgerskab, og S.-W. fortolker det 3. cyreneedikt således, at romere i byerne i Cyrenaica pålægges visse lokale, liturgiske forpligtelser, hvorved ediktet, hvad angår disse, bryder det republikanske princip om uforeneligheden af to borgerskaber. I afsnittet »The Direct Enfranchisement of Provincial Communes« (s. 337 ff.) karakteriseres fundamentet for C. Saumagnes tese, at der på intet tidspunkt uden for Italien eksisterede *municipia civium Romanorum* som »tortuous interpretation«, jf. i dag også P. Ørsted, Vespasian og Spanien (Museum Tusculanum 1977), s. 45 ff. Ang. de fortolkningsmæssige vanskeligheder, der knytter sig til Plinius' bylister i *Historia Naturalis* stiller S.-W. sig på linje med E. Schönbauer, at *oppidum civium Romanorum* næppe betyder andet end en konventionel bosættelse af uformel karakter; der ligger ikke heri nogen *terminus* for italienske emigranter med dominans over en indfødt befolkning (imod Saumagne og Teutsch, jf. s. 348 ff.). Også mod von Braunerts tese om latinerretten som udelukkende en personlig status, som ikke tildeltes *municipia*, argumenterer S.-W. s. 360 ff., især på grundlag af det spanske materiale fra flavisk tid. »Roman Citizenship« vil også i den udvidede 2. udgave forblive et centralt hovedværk i moderne, romersk historieforskning.

Finn Erik Steffensen

Ramsay MacMullen: Roman Social Relations. New Haven and London, Yale University Press 1974. IX+212 s.

Med denne bog har den produktive Yaleprofessor R. MacMullen føjet yderligere et led til sine studier over romerske, sociale forhold i fortsættelse af »Enemies of the Roman Order«, (1966) og »Soldier and Civilian« (1967). Bogens kerne udgøres af 4 essays om landbefolkningen, relationer mellem land og by, bybefolkningen og klasseskel i det romerske samfund. Kapitlerne er veldokumenterede med rigelige henvisninger til et meget spredt kildemateriale (dog ikke Spanien og Gallien, som forf. har set bort fra) og til den omfattende speciallitteratur. Bogen kan givetvis sammen med T. Frank (ed.), *An Economic Survey of Ancient Rome*, blive en moderne vejviser til specialstudier i romerske, sociale forhold.

MacMullens særlige anliggende med bogen angives som et ønske om at forstå »social feelings and the sense of place in antiquity«, idet forf. især vil forsøge at udvide vort kendskab til det romerske samfund *under* overklassen (s. VIII). Efter megen inspirerende læsning sidder man imidlertid tilbage med bogen og spørger sig selv, hvad der egentlig kom ud af denne målsætning i forordet. Generalisationer (jf. »general truths«, s. 124) mangler ingeniunde. Nok kan det dokumenteres, at fattige såvel i by som på land hadede rige (s. 119), men denne holdning skulle ikke have givet sig udslag i utilfredshed. Tværtimod, siger MacMullen, »they accepted their lot without thinking much about it«, og argumentet for dette standpunkt er »their passivity, silence, and deference«. Et andet eksempel. Der forekommer en del direkte citater i bogen, hvilket forf. begrundes med, »that people may be heard as often as possible speaking in their own words« (s. VIII). Det forekommer imidlertid ikke overraskende, at kapitlet om landbefolkningen afsluttes med bemærkningen om, at bonden alt for sjældent taler for sig selv (s. 26). Det ville nærmest være en sensation, hvis MacMullen f. eks. i stedet for beskrivelse af en »model«-landsby (s. 14 ff.), baseret på erfaringer fra egne rejser, havde publiceret et eneste vidnesbyrd fra en romersk landarbejder, der gav udtryk for sin holdning til samfundet. MacMullen